ЩОГОЛЄВА І.А.

ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ СВІДОМОЇ ДИСЦИПЛІНИ В СПАДЩИНІ Я. КОМЕНСЬКОГО

Національною доктриною розвитку освіти в Україні серед пріоритетних завдань визначено формування особистості з демократичним світоглядом, високою культурою міжнаціональних відносин, відчуттям потреби та вмінням жити в громадянському суспільстві. Досягнення поставленої мети можливе за умови формування в підростаючого покоління свідомої дисципліни, основи якої закладаються ще в початковій школі. Вона сприяє самоорганізації особистості в умовах сучасного середовища та життєво необхідних позиціях.

У вирішенні питань дисциплінованості школярів важливим є вивчення поглядів прогресивних педагогів минулого, зокрема Я. Коменського, на проблему формування свідомої дисципліни учнів загальноосвітньої школи. Це дасть можливість не лише застосовувати набутий досвід у практиці сучасної школи, але й визначати перспективи його подальшого використання.

Аналіз історико-педагогічних джерел з проблеми дослідження засвідчив, що питання шкільної дисципліни в спадщині класиків вітчизняної та зарубіжної педагогічної думки знайшли відображення в праця О. Гончарової, О. Корнєва, С. Коротаєвої, І. Котляр, І. Ненько, О.Федоровича, С. Шмуклер та інших. Проте погляди Я. Коменського на проблему формування свідомої дисципліни у школярів не стали предметом окремого дослідження.

Мета статті – схарактеризувати погляди Я. Коменського на суть, значення, способи формування свідомої дисципліни в школярів.

Я. Коменський є однією з найбільш яскравих постатей в історії педагогіки. Спираючись на передові вчення своєї епохи, він створив педагогічну систему, яка мала демократичний характер і відображала прагнення народних мас до освіти. Педагог був прибічником запровадження загального навчання, введення урочної форми та викладання в школі рідною мовою, дотримання принципів свідомості, наочності, систематичності, міцності засвоєння знань. Він вважав за необхідне привчати дітей до посильної праці з раннього віку, прищеплювати вихованцю працелюбство, витривалість, наполегливість, дисциплінованість, відповідальність.

Особливе місце в організації навчального процесу Я. Коменський відводив шкільній дисципліні. Педагог вважав, що дисципліну не можна обмежувати лише чисто зовнішніми формами, хоча останні нею й передбачаються. Він розглядав дисципліну “як незмінний порядок шкільного життя”, обов’язковий для всіх, як “умову для правильної постановки навчання і виховання”, як “систему покарань” та “засіб впливу” на школярів. “Школа без дисципліни є млин без води”, – наголошував Я. Коменський [2, с. 83].

На його переконання, дисципліна – це жива система морального впливу школи та вчителя на учнів з метою впорядкування їх вдачі та привчання до моральності. Натомість свідома дисципліна має справу з характером, який утворюється з поєднання різних схильностей і виражається у волі, яка зумовлена бажанням або справою. На думку педагога, морально розвивати характер – значить надавати право самому вихованцеві приймати добро й відкидати зло, формуючи в такий спосіб самосвідомість особистості.

Вивчення творчої спадщини Я. Коменського [2; 3; 4] свідчить, що свідому дисципліну вчений вбачав у тому, що учні відповідально виконують кожну доручену справу, гідно поводять себе в присутності вчителя та за його відсутності, дотримуються порядку, усвідомлюючи його необхідність. Вищим проявом свідомої дисципліни, на переконання вченого, є прагнення школярів дбати не тільки про себе, про свою поведінку, але й про поведінку своїх товаришів, радіти "гарним" її виявам і засмучуватися "поганим" вчинкам, пропонувати змагатися за зразкову поведінку, вживати заходів до усунення проявів недисциплінованості (робити товариські зауваження, вимагати від своїх товаришів не допускати порушення дисципліни, а в разі безрезультативності таких заходів повідомляти про зухвалу поведінку товаришів учителя).

Водночас він пропонував розглядати дисципліну з точки зору мети, змісту й форми. *Мета* – моральна освіта дитини; *зміст* – увесь моральний світ особистості, що виховується; *форма* – запобіжні й стимулювальні заходи, а також переконання й стягнення, що здійснюються в дусі розумної любові, лагідності й шляхетної поваги до дитячої особистості [6, с. 33].

Разом з тим Я. Коменський наголошував, що свідома дисципліна являє собою необхідну умову істинно освітньої школи, є нічим іншим, як стимулювальним засобом, за допомогою якого учні дійсно стають учнями, тобто дітьми, які отримують у школі не тільки "здорове" розумове, а й моральне виховання.

У поглядах на способи досягнення свідомої дисципліни Я. Коменський дотримувався гуманістичних позицій. Серед дієвих способів формування свідомої дисципліни він виділяв:

1. *Постійні приклади* (учитель має бути сам "живим зразком у всьому, чого потрібно навчити, без цього все інше буде марним"). "Кращий приклад дисципліни показує небесне сонце, котре всьому, що росте, дає: постійне світло й тепло, часто дощ і вітер, рідко блискавки та грози, хоча й це також іде на користь", – писав Я. Коменський [5, с. 26].

2. *Наставляння, умовляння, а іноді й доганами* ("учитель має бути на подобі батька – навчаючи, не кривдити").

3. *Осуд та вимушені покарання*. Я. Коменський виступав проти тілесних покарань у вихованні, але припускав їх як крайній захід у таких випадках:

– за завзяту непокору й навмисну злостивість;

– за зарозумілість і пихатість, а також за недоброзичливість та лінощі, унаслідок яких хто-небудь відмовляється допомогти товаришеві в навчанні, який про це попросить;

– за богохульство та все інше, що спрямоване проти Бога [2, с. 85].

Водночас він наголошував, що застосовувати покарання треба так, щоб сам учень, який завинив, зрозумів, що покарання призначаються йому для його ж власного блага й ставився до покарань тільки як для прописаних лікарем ліків.

Проте головним способом дисциплінування Я. Коменський все ж таки називав авторитет учителя, який повинен бути таким, щоб учню було "гріх" його не послухати. Для цього, на переконання вченого, учитель має завжди йти попереду й вести за собою учнів. Тому до вчителя та учительської професії педагог ставив високі вимоги. "Учитель, – писав Я. Коменський, – повинен бути чесним, діяльним, наполегливим, живим взірцем чеснот, які він має прищеплювати учням, бути людиною освіченою і працьовитою, а також безмежно любити свою справу" [3, с. 24]. Педагог закликав учителів бути служителями "вічного світу", "горіти нетерпінням розсіяти морок розумовий і запалити світло над усіма думками і діями", робити це розумно та любовно виховувати їх.

"Людська природа вільна та любить добру волю, – зазначав Я. Коменський. – Буркотливі вчителі, владні й такі, що використовують побої, є ворогами людської природи, вони ніби створені для того, щоб заглушувати й знищувати здібності, а не возвеличувати та облагороджувати. Сюди ж належать нудні й безплідні догматики, що навчають лише сухими настановами, не збуджуючи учнів і не залучаючи їх до справи; вони з них роблять або буркотливих зануд або людей інертних, подібних до них самих" [4]. Тому, на переконання вченого, не скрізь є дисципліна там, де панує тиша й порядок. Де немає живого щирого зв'язку учнів з учителем і школою, там не може бути дисципліни.

Головний обов'язок інспектора (керівника школи) він вбачав не в тому, щоб розпоряджатися, а вміло показувати вчителю, як слід йому виконувати свої обов'язки.

Висновки. Таким чином, проведений науковий пошук свідчить, що Я. Коменський пов'язував формування свідомої дисципліни з позитивним впливом учителя й "духу" школи на учнів. Забезпечення ж шкільної дисципліни можливе лише за умови усвідомлення учнями важливості дотримання правил поведінки, збудження їх допитливості, що досягається авторитетом учителя та його майстерністю.

Проведений науковий пошук не вичерпує всіх аспектів порушеної проблеми. Подальшого дослідження потребують підходи до формування свідомої дисципліни школярів, висвітлені в спадщині представників вітчизняної педагогічної думки конкретного історичного періоду.

Література

1. Анастасиев А. Школьная дисциплина / А. Анастасиев // Народная школа. – 1882. – № 4. – С. 61–77.

2. Коменский Я.А. Педагогическое наследие / Я.А. Коменский, Д. Локк, Ж.-Ж. Руссо, И.Г. Песталоции ; [сост. : В.М. Кларин, А.Н. Джуринский]. – М. : Педагогика, 1987. – С. 82–87.

3. Коменский Я.А. Избранные педагогические сочинения : в 2 т. / Я.А. Коменский. – М. : Педагогика, 1982. – Т. 1. – 656 с.

4. Коменский Я.А. Избранные педагогические сочинения : в 2 т. / Я.А. Коменский. – М. : Педагогика, 1982. – Т. 2. – 576 с.

5. Максименко Д.П. О школьной дисциплине / Д.П. Максименко. – Х. : Печатное дело, 1906. – 31 с.

6. Миропольский С.Д. Дисциплина как условие воспитания / С.Д. Миропольский // Народная школа. – 1901. – № 7. – С. 32–40.